

דבר העורכת

לקוראים שלום!

חג חנוכה שמח! החודש הכנו עבורכם גיליון חגיגי בסימן החנוכה: גלעד נדב מספר על הלכות חג החנוכה ומנהגיו. רחל ברלב מתחקה אחר תולדות הסביבוניס ומונה את סוגיהם השונים. משה רימר מספר על השפעות יווניות על עם ישראל. בפינת המדריך לאספן מסבירה וורד על תופעת הפטרת המרגיזה, ומבארת כיצד לטפל בה ואף להימנע מהישנותה. לאחר פרסום הגיליון הקודם, גיליון פרס הנובל, קבלנו תגובה מרתקת מהקורא יורם "דובוש" כהן. בקשנו ממנו לכתוב עבורנו מאמר והוא נעתר, ואנו שמחים לצרף אותה לגיליון להנאתכם. ולבסוף חידון נושא פרסים.

לקראת יום הבולאות שייחגג בחנוכה, ב-23.12.2008, הנפיק השירות הבולאי שלושה בולים של מכתבים עתיקים. המכתבים התגלו בחפירות ארכיאולוגיות ומהווים עדות לסוג החומרים וצורת הכתיבה בכל אחת מהתקופות בהן נכתבו. במכתב בבול השמאלי נכתב ב-1230 לפנה"ס בכתב יתדות על גבי אבן. המכתב בבול האמצעי נכתב על גבי חרס בעברית קדומה. ולבסוף הבול הימני מציג מכתב מבר כוכבא. הוא כתוב בדיו, בעברית, על גבי נייר פפירוס.

גיליון זה כמעט מסכם שנה שלמה של פעילות נושאונצ'יק. לפני הסיכומים הגדולים של הגיליון הבא רצינו להודות לכם על שיתוף הפעולה. אנו תקווה שמצאתם עניין בבטאון ונשמח לקרוא כל הערה והארה שיש לכם. וכאמור – הפתעות וסיכומים בגיליון הבא...

חופש חנוכה נעים וחמים!

שלכם, **שביט**

חג החנוכה גלעד נדב

חג החנוכה שחל בכה' בכסלו הוא חג מיוחד. חג זה כמו חג פורים אינו חג מהתורה אלא נקבע ע"י חז"ל. במסכת "שבת" מסבירה המשנה מדוע חוגגים את החג שמונה ימים ואת הסיבה להדלקת החנוכייה על רקע נס פך השמן שקרה בבית המקדש:

בשנת 167 לפנה"ס החל מרד החשמונאים נגד השלטון היווני בארץ ישראל, שכונה "מרד החשמונאים". בשנת 164 לפנה"ס הגיע המרד לשיאו בשחרור ירושלים ובית

יהודה המכבי,
צייר א. קלדרון

המקדש משלטון היוונים והמתיוונים, לאחר שתחת שלטונם שבת בית המקדש מפעילות שלוש שנים. אף שהמרד לא נגמר, והלחימה בארץ ישראל המשיכה כעשרים שנים נוספות, נקבע תאריך החג בימי השיא של המאבק - ימי שחרור המקדש וירושלים.

מטבע מימי מלחמת בר
כוכבא

לאחר שהחשמונאים טיהרו את המקדש וביקשו להדליק את מנורת הזהב שעמדה בבית המקדש - הם מצאו רק פך (כלי קטן לנוזלים) שמן אחד שלא הפך לטמא בידי היוונים. כמות השמן שבפך יכלה להספיק להדלקת הנרות במנורה ליום אחד בלבד אבל נעשה נס והשמן בפך הספיק לשמונה ימים. לזכר שמונת הימים שבהם דלקה המנורה קבעו את שמונת ימי החנוכה. הלכות חנוכה לא נזכרו במשנה, מפני שהלכות אלו התגבשו רק במשך הדורות להיות הלכות קבועות לנצח נצחים. בגמרא במסכת שבת כבר נכתבה סוגיית חנוכה, מפני שהדברים הלכו ונקבעו, והוחלט שחנוכה אינו בטל.

דבר תמוה הוא מדוע נס פך השמן תפס בדורות האחרונים כסיבה העיקרית לעצם קיומו של החג. ספר המקבים, מקור הקדום מהמשנה, הוא למעשה קובץ של ארבעה ספרים חיצוניים הנקראים גם ספרי חשמונאים. שניים מן הספרים, ספר מקבים א' וספר מקבים ב', מתארים את מרד החשמונאים ואת מלחמות החשמונאים. בספרים מוזכרות סיבות אחרות לחג: חסרון המנורה והשימוש בשיפודים-חניתות במקומה, או עצם חנוכת המזבח. בנוסף ייתכן שהחג היה מעין חגיגת חג סוכות שני, אחרי שמספר שנים לא חגגו אף "רגל" בבית המקדש שהיה בשלטון היוונים. גם בשנת 164 לפנה"ס דילגו על חגיגת סוכות כחודשיים לפני טיהור בית המקדש. עם הטיהור קבעו כהודיה מעין חג סוכות שני לדורות בכסלו.

למרבה הפלא גם בתפילות החג בתוספת לברכת ההודאה בתפילת שמונה עשרה ובברכת במזון לא מוזכר הנס. בחרו להזכיר דווקא את הנס של

המלחמה וניצחון גיבורים ביד חלשים, ונפילת רבים ביד מעטים. אחת הסיבות לשינוי במשך הדורות לסיבה בעטייה נחוג החג הוא העובדה שאין זה חג מן התורה (שאותו אין משנים) וכן הרצון להנחיל לעם ערכים הקשורים לאותו דור ולאותה תקופה. מצבם הגרוע של היהודים בגולה והצורך לשרוד בנכר יצרו סיפור עם ערכים של עם חזק וגאה שיושב בארצו.

חנוניות עתיקות מארצות שונות

הנפקה משותפת לישראל וארה"ב בה יש שובל רק בבול הישראלי

ברגע שבחרו להדגיש שלא מוותרים על הרוחניות שלנו, במיוחד בגלות, סיפור החנוכה הפך לסיפור הנס העל טבעי וסיפור השמן הטהור והזך המדגיש את האמונה בקב"ה הדרושה בגלות כדי לשמר את הצביון היהודי. לעומת זאת, ברגע כשרוצים להדגיש את הגאווה לאומית מזכירים את גבורת המקבים ואת הניצחון של מעטים מול רבים. למעשה התפילה והמשנה נותנות לנו כל אחת פן אחר של הסיפור – גבורה לאומית מצד אחד ונס דתי מצד שני.

שם החג

לשם החג שני מובנים. הראשון נועד להזכיר לנו את "חנוכת המזבח" שנערכה לאחר כיבוש וטיהור בית המקדש במשך שמונה ימים (כמו חנוכות המשכן וחנוכת בית המקדש הראשון שנמשכו שמונה ימים). המובן השני נועד לסמל את סיום מלחמת המכבים ביוונים בתאריך ה-כ"ה בכסלו כלומר חנו-כ"ה (חנו - במובן חניה, הפסקה של הלחימה).

החג נקרא גם "חג האורים" שמבטא את מוטיב האור בחג שבא לידי ביטוי ע"י אור הנרות.

מצוות החג

הדלקת נר חנוכה היא המצווה העיקרית בחנוכה וזו המאפיינת אותו במיוחד, ולפיה יש להדליק נר בכל ערב מערבי החנוכה (החל מיום כ"ד בכסלו בערב, ואילך). את הנרות מציבים בימין החנוכה. ביום הראשון נר אחד, בשני שניים עד שבשמיני - שמונה נרות. סדר ההדלקה הוא משמאל לימין, כלומר - תמיד מדליקים קודם את הנר השמאלי (החדש) וממשיכים להדליק משמאל לימין. הנר הימני יהיה תמיד האחרון להדלקה. נהוג להניח את החנוכייה במקום הנראה כלפי חוץ, כגון בפתח הבית או בחלון הנראה אל רשות הרבים כדי לפרסם את הנס.

ברכות הדלקת נרות חנוכה

לפני הדלקת הנרות מברכים:

- ברוך אתה א-דני א-להינו מלך העולם, אשר קדשנו במצוותיו וציונו להדליק נר חנוכה.
 - ברוך אתה א-דני א-להינו מלך העולם, שעשה נסים לאבותינו, בימים ההם בזמן הזה.
- בערב הראשון (כשמדליקים בפעם הראשונה השנה) מוסיפים ומברכים:
- ברוך אתה א-דני א-להינו מלך העולם, שהחיינו וקיימנו והגיענו לזמן הזה.

לאחר הדלקת הנרות –

- נוהגים לשיר את השיר 'מעוז צור ישועתי', שהתחבר באשכנז בימי-הביניים שהינו הפיוט שהפך לאחד מביטויי הבולטים של החג. מחבר הפיוט חתם בראשי החרוזים את שמו, מרדכי, אך נוסף לזאת כמעט שאיננו יודעים עליו מאומה.

סביבון של בית-הספר
לאמנות "בצלאל"
תחילת המאה ה-20

- נוהגים לומר "הנרות הללו אנו מדליקים על הניסים ועל הנפלאות ועל התשואות ועל המלחמות, שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה, על-ידי כוהניך הקדושים. וכל שמונת ימי חנוכה הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהן, אלא לראותן בלבד, כדי להודות ולהלל לשמך הגדול, על ניסך ועל נפלאותיך ועל ישועותיך".

- מנהג נוסף שנוצר כנראה בימי-הביניים הוא מנהג הנשים שלא לעשות מלאכה בשעה שהנרות דולקים. לא ברור מהי הסיבה שהמנהג התקבל דווקא בין הנשים.
- נוהגים לאכול סופגניות ולביבות המטוגנת בשמן עמוק לזכר הנוס, וכן לשחק בסביבונים. ילדים אף מקבלים מעות חנוכה.

לתגובות ניתן לפנות לגלעד בכתובת: gilad.nadav@ecitele.com

הסביבון – משחק אוניברסלי רחל ברלב

אחד מסמליו המובהקים של חג החנוכה הוא הסביבון. כולנו שיחקנו בסביבון בילדותנו, אולם אספני הסביבונים (ואני אוספת אותם הן על גבי בולים והן כסביבונים ממש), יודעים שהתמונה מורכבת הרבה יותר: המשחק בסביבון הוא אוניברסלי ונפוץ בכל יבשות העולם. הסביבון אינו יהודי במקורו, והקשר שלו לחג החנוכה הנו מאוחר. בנוסף, הסביבון מופיע במגוון צורות, לעיתים עם אביזרי עזר.

מעט היסטוריה

הסביבונים המצריים היו בעלי קצה מחודד, אך ללא החוד המתכתי.

אין לדעת מי המציא את הסביבון כשעשוע, אך ברוב התרבויות העתיקות הוא התקיים בצורה זו או אחרת. בחפירות ארכיאולוגיות שנערכו במצרים נמצאו סביבוני פורפירה המתוארכים לשנת 2000 לפני הספירה. צורתם כשל חרוט עם קצה מחודד (בדומה למתואר בבול משמאל). בנוסף, קיימות דוגמאות יפות של איורי סביבונים על כדי חרס יוונים ששרדו. מאוחר יותר הופץ המשחק באירופה על ידי הרומאים. במאה ה-16 כבר היה המשחק בסביבון פופולרי הן במזרח הרחוק והן במערב. בציור "משחקי ילדים" של הצייר הפלמי **פיטר ברויגל האב (1525-1569)**, מתועד השימוש בסביבון. ציור זה מופיע על גבי גליונית שהונפקה בלסטו בשנת 1979 לרגל שנת הילד הבינלאומי:

גליונית שהונפקה בלסטו בשנת 1979 לרגל שנת הילד הבינלאומי:

"משחקי ילדים" של ברויגל מראה סביבון שוט (למעלה) וילדה האוחזת בסביבון. תמונת הילדה, המופיעה בצדו השמאלי התחתון של הגליון, ברורה הרבה יותר בבול שיצא באותה סדרה (נמצא מימין, למעלה).

הסביבון היה פופולארי בתקופה הויקטוריאנית.

מהולנד וגרמניה עבר המשחק לצרפת ולאנגליה בתחילת המאה ה-18. במאה ה-19, בתקופה הויקטוריאנית, היו הסביבונים אופנתיים במיוחד באנגליה.

סביבונים ומשחקי רחוב

סביבון הוא גוף בעל תכונות סימטרייה, והמשחק בו כרוך בסחרורו במהירות רבה סביב צירו. על פי הגדרה זו הסביבונים כוללים גם את הפורפרה. מכאן, שהמשחק בסביבונים אינו מוגבל לתחומי הבית בלבד, כשמשחקים בהם על השולחן או הרצפה, אלא משחקים עמם גם ברחוב או בחצר.

משחקי חוץ

ברוב מדינות העולם נמצא את הפורפרה: חרוט העשוי (לרוב) מעץ ובקצהו חוד ממתכת. סביב הפורפרה מלפפים חוט, אוחזים בקצהו ומשליכים את הפורפרה הרחק מגוף השחקן בתנועה מהירה וחדה הדורשת ניסיון ומיומנות גדולים. באמצעות הפורפרה מבצעים להטוטים כגון: העלאת הפורפרה לכף היד בעודה מסתובבת.

את הפורפרה מסובבים באמצעות חוט.

שחקנים מיומנים מצליחים להעלות את הפורפרה על כף היד.

במלזיה, באיי האוקיאנוס השקט ובחברות אחרות במזרח הרחוק, ממלאת הפורפרה את זמנם הפנוי של הגברים הבוגרים. בארצות אלה יש למשחק כללים ואסטרטגיה. במלזיה נערכות תחרויות כמעט בכל כפר. שתי קבוצות מתמודדות זו כנגד זו, כשחברי קבוצה אחת מפעילים מספר פורפרות בעוד חבר הקבוצה האחרת מנסה, בעזרת סיבוב הפורפרה שלו, להוציאם ממתחם שסומן מראש על הקרקע. כל התקפה מוצלחת מזכה את הקבוצה בנקודות ובעבור התקפה שנכשלת מוענקות נקודות חובה.

פורפרות בישראל

במלזיה הפורפרות הן משחק לאומי.

הקבוצה בנקודות ובעבור התקפה שנכשלת מוענקות נקודות חובה.

בנוסף לפורפרות קיים סוג נוסף של סביבונים המשמש למשחק בחוץ - **סביבון השוט**. לסביבון זה צורת גליל מחודד וראש רחב, בדומה לצורת מסמר או עפרון עבה מאוד בעל ראש. לסביבון נילוה שוט העשוי מחוט הקשור למקל. החוט נכרך לחלקו התחתון של הסביבון, שמוטח ארצה כמו הפורפרה הרגילה. כאשר סביבון השוט מאט את מהירותו, מצליפים בו מדי פעם כדי להאיץ אותו מחדש. הצלפה כזו דורשת מיומנות מיוחדת - אדם חסר ניסיון יגרום להעפת הסביבון למרחק ולא יצליח לחדש את סיבובו. בארץ שיחקו הילדים בסביבון שוט בימי המנדט. המנצח במשחק הוא זה שהסביבון שלו מסתובב זמן רב יותר. כיום ילדי ישראל אינם מכירים כלל את המשחק.

הצלפה בשוט
מאיצה את הסביבון.

בקוריאה משחקים
בסביבוני השוט בחורף.

סביבון שוט בשולי גליון בולים מאירלנד (מובא בהקטנה).

במזרח הרחוק, הילדים משחקים בסביבונים בעיקר בחורף, תוך שהם מצליפים בסביבוני השוט על האדמה הקפואה. בקוריאה הסביבונים עשויים מעץ קשה, ובאיזורים דרומיים יותר מתרמילי גרעינים של פרחי הלוטוס, שבקצותיהם מוחדר חלק מתכתי המשמש כחוד. חוט משיכה נכרך מסביב, ומשיכה חדה של החוט גורמת לסיבוב הפורפרה. שחקנים מיומנים מסוגלים לסובבה על כפיס עץ צר ואפילו על חוט.

משחקי בית

נבדיל להלן בין שני סוגים של סביבונים המשמשים למשחק בבית. הסוג הראשון הוא **סביבון המשאבה**. סביבון זה מיועד לילדי הגיל הרך (עד גיל שש,

לערך), בהיותו גדול וקל להפעלה. סביבון המשאבה עשוי מפח. לאורכו נמצא ציר ספירלי ממתכת ובקצהו העליון ידית עץ. הסביבון מופעל על ידי משיכת הידית מעלה ומטה מספר פעמים, פעולה הגורמת לו להסתובב. ככל שמרבים במשיכה והורדת הידית, כך גדלה מהירות פעולתו של הסביבון. מקורו של סביבון המשאבה באירופה וכמו שהנפקות הבולאיות מראות, הוא פופולרי שם מאוד.

סביבון משאבה על בול משולש מפולין.

סביבון משאבה על גלית מירב משוויץ (הקטנה). כלי משחק שעל הלוח. הסביבונים המוכרים ביותר בארץ הם אלו עם ארבע פאות, אך בעולם קיימים גם סביבונים משושים ומתומנים.

סביבון עם קנה אחיזה.

הסוג השני של סביבונים לבית הוא זה המוכר לנו היטב - הסביבון עם קנה אחיזה. סביבון זה הוא, למעשה, קוביה שנוסף לה ציר. קצה אחד של הציר משמש לאחיזה ועל קצהו השני מסתובב הסביבון. סביבון כזה שימש במשחקי לוחות (משחקים הדומים ל"סולמות", "סבלנות"). על כל אחת מפאותיו נרשמה סיפורה. כאשר נעצר הסביבון ונפל, המספר שפנה כלפי מעלה הצביע על מספר הצעדים שיש לבצע עם

שימוש נוסף לסביבון היה בהימורים. על סביבונים כאלה ניתן למצוא אותיות המורות לשחקן לשלם לאחרים, לגרוף את הקופה וכו'. על גבי פאות הקוביה היו נרשמות אותיות המסמנות את ההוראות. כך, למשל, באיטליה נרשמו על פאות

הסביבון האותיות P,O,M,N שמשמעותן היא: Pone – שים (בקופה), Omne – הכל (זכית בהכל), Medium – חצי, אמצע (זכית במחצית הקופה), Nihil – אפס, כלום (הפסדת).

הסביבון וחנוכה

משמאל: סביבון עם קנה אחיזה, סביבון משאבה ופורפרה. מלפנים: סביבון דיסקית.

הסביבון לחנוכה, שסימני ההיכר שלו הם ארבע פאות, קנה-אחיזה וקודקוד, הגיע אלינו מארצות גרמניה. בחג המולד, החל בדצמבר, נהגו ילדי גרמניה לשחק בסביבון תמורת אגוזים. כתוצאה מסמיכות חנוכה לחג המולד, החלו יהודי פולין לשחק בסביבון במהלך חג האורים. מפולין נפוץ המנהג ועבר לארץ-ישראל ולקהילות יהודיות אחרות ברחבי העולם והגיע אף לארץ ישראל. ראייה להשפעה הגרמנית על סביבוננו אנו מוצאים באותיות הטבועות בו - N, G, H, S – שמאחוריהן מסתתרות הוראות המשחק בגרמנית:

Nichts = N (ניכטס) – מאום, כלום.

Ganz = G (גאנץ) – גרוף הכל מהקופה.

Halb = H (האלב) – חצי. קח חצי מהכמות שבקופה.

Shtell ein = S (שטעל אין) – שים אחד בקופה.

במהלך "גיוור" הסביבון הוסבו הנוטריקונים לאותיות עבריות: נ' ג' ה' ש' וקיבלו משמעות חדשה: **נס גדול היה שם**. המילה "שם" מתייחסת לארץ ישראל, שבה אירע נס פח השמן. המשמעות החדשה נועדה לטשטש את מקורו הנוצרי של המשחק ולתת לו הכשר יהודי הקשור לחג החנוכה. עם חלוף השנים, מתברר שההצלחה

שביצירת זיקה בין הסביבון לחג החנוכה היא כה רבה, עד, שרבים בימינו נוטים להאמין כי הסביבון היה משחק יהודי מאז ומעולם.

בתמונה בול המשותף לארה"ב ולישראל. לבול שובל בגרסתו הישראלית בלבד, ובו מופיעות רק האותיות נ' ג' וה'.

כשהובא הסביבון לארץ, שינו את האות ש' ל-פ', לאמור **נס גדול היה פה**, בארץ-ישראל. על

הדילמה שבכיתוב הנוטריקון אנו למדים גם מתוך הבולים המונפקים והאיורים על מעטפות היום הראשון. ניתן למצוא סביבונים ועליהם האותיות **נ' ג' ה'**. אך הפאה שבה אמורה להיות האות **פ'** (בבולים המונפקים בארץ) או **ש'** (בבולים מחו"ל) – מוסתרת. כך יוצרים פריט בולאי המוכר לילדי ישראל והתפוצות כאחת, ועל כן בעל פוטנציאל מכירה בארץ ובחו"ל.

רחל ברלב אוספת סביבונים, פורפרות וג'יירוסקופים, גם על גבי בולים ופריטי דואר. כתובתה לתגובות: rachelea@zahav.net.il

ביוונים נלחמנו, ולנו הניצחון? משה רימר

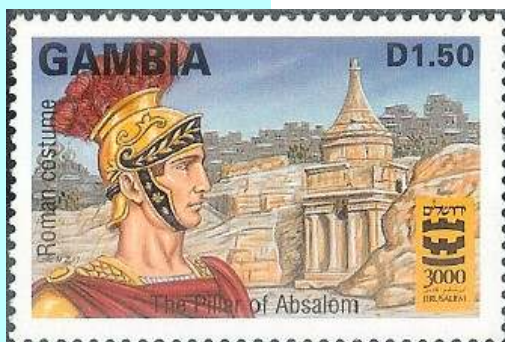
סיפור חג החנוכה מעלה על נס את מלחמתם של המכבים, בני משפחת החשמונאים, בשלטון היווני ובניסיונו לכפות את תרבותו על העם ביהודה. לא הייתה זו מלחמה לעצמאות (לפחות לא בשלביה הראשונים), וכל שביקשו המכבים היה לשמר את תרבות העם היהודי, ולעצור את תופעת ההתייוונות.

השלטון היווני ביקש לאחד את כל העמים בהם שלט לכלל ישות תרבותית אחת, והאמין באמונה שלמה שאם כולם יקבלו עליהם מנהגים אחידים ודת אחידה, יתרום הדבר להקטנת מתחים בין חלקי האימפריה השונים ויסייע ליצירת אווירה של שלום עולמי. במרבית האזורים בהם שלטו היוונים הצליחה תוכנית זו להשיג את מטרתה. מרבית העמים קיבלו עליהם בשמחה את המנהגים היווניים, וסגדו לאלו יוון תוך שהם מעניקים להם שמות של אלים מקומיים, ומשלבים אותם בפנתיאון האלים בו האמינו.

מרבית העמים, אולם לא כולם. העם החריג, שסירב בעקשנות לאמץ את התוכנית היוונית, היה העם היהודי. מרבית התושבים דבקו במסורת אבותיהם, ולא הסכימו לאמץ לעצמם מנהגים זרים. אם כך, מדוע מופיע סימן שאלה בכותרת המאמר?

אמנם בחזית הדתית נחלה תרבות יוון כישלון חרוץ בקרב על נפשות בני ישראל, אולם במרבית החזיתות האחרות תוצאות המלחמה אינן חד משמעיות. בשנים הרבות בהן הייתה הארץ נתונה תחת שלטון יוון ורומא, חדרו לתרבות היהודית סממנים יווניים רבים, שאת חלקם ניתן לאתר גם בתרבות המודרנית של היום.

נתחיל במאפיינים הפיזיים של המבנים שהקימו היהודים בשלהי ימי הבית השני. המטייל בעמק יהושפט שממזרח להר הבית רואה את מבני הקבורה

יד אבשלום

קבר זכריה

המפוארים של משפחות האצולה היהודיות. המצבות הנישאות, שזכו לשמות "יד אבשלום" ו-"קבר זכריה" בהשפעה מובהקת

של סגנון הבנייה היווני, הניכר

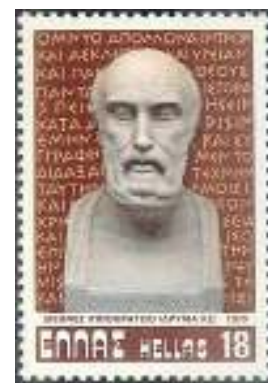
בעמודים החצובים בחזית הקברים ובאפריז המעטר את שוליה העליונים של החזית.

לא חייבים למות כדי להשתלב בתרבות היוונית, ומרבית האנשים העדיפו לעשות זאת בצורה נעימה בהרבה, על ידי ביקור בהצגת תיאטרון. היוונים היו אלו שהמציאו את הצגת התיאטרון כפי שאנו מכירים אותה גם כיום, והם היו הראשונים שהקימו מבנים מיוחדים לשם הצגת מחזות בפני קהל. השחקנים נהגו לעמוד במרכז המבנה, בחלק המכונה בשם "ארנה", כשפניהם אל הקהל שמילא את היציעים. מאחורי השחקנים עמדו חברי המקהלה, שנהגו לחזור על דברי השחקנים תוך שהם ממלאים את תפקידה של מערכת ההגברה ומאפשרים לצופים לשמוע את הטקסט. במקורות היהודות מופיעים איסורים שונים שהטילו חכמים כנגד ביקור בתיאטרון, אולם העם הצביע ברגלים ונהר בהמוניו אל במות הבידור היווני.

הצגת תיאטרון יווני

בזכותם של מספר רופאים מוכשרים, הפכה הרפואה היוונית לשם דבר גם בקרב תושבי ארץ ישראל. במקורות ישראל ישנם סיפורים רבים על יהודים שביקשו להיעזר בשירותיהם של רופאים יוונים, ועל התנאים בהם התירו זאת חכמים על מנת להציל את נפשם של חולים מסוכנים. גם כיום ממשיכה הרפואה היוונית לשמש בסיס לרפואה המודרנית, והרופאים נשבעים עם סיום לימודיהם את שבועת הרופא אותה ניסח הרופא היווני המפורסם היפוקרטס.

היפוקרטס

בתקופת התלמוד התנהל וויכוח עז בין חכמים כיצד להתייחס אל השפה היוונית, והאם מותר ללמוד אותה ולהשתמש בה. וויכוח זה הוכרע על ידי רבי יהודה הנשיא, שקבע כי מותר ללמוד את השפה היוונית, וזאת על מנת שניתן יהיה לעמוד בקשר עם פקידי השלטון שזו הייתה שפתם. בעקבות הקשרים ההדוקים עם השליטים היווניים והרומאיים קלטה השפה העברית לתוכה מילים וביטויים רבים מן השפה היוונית, ואני אסתפק בציון שניים מהם בלבד.

האל פאן

כאשר מתרחש מאורע מפחיד, וכולם נבהלים מאוד, נהוג לומר כי "כולם בפאניקה". מקור הביטוי הזה לקוח מן השפה היוונית, והוא משמר את זכרה של האמונה היוונית באל הרועים פאן. היוונים האמינו כי האל פאן, שרגליו רגלי תיש ולראשו קרניים, נוהג לשוטט בשדות ולהבהיל את העוברים והשבים. לתופעת הבהלה הנגרמת עקב תעלוליו של האל פאן קראו היוונים "פאניקה".

כאשר מתייחסים לגיבור מנצח הנהנה מהישגיו בעבר, נהוג לומר עליו כי הוא "נח על זרי הדפנה". גם מקור הביטוי הזה הוא בסיפור מן מיתולוגיה היוונית:

ראשיתו של הסיפור, כמו רבים אחרים במיתולוגיה היוונית, בריב בין שניים מן האלים על פסגת האולימפוס. אפולו, שהיה ידוע כצייד מומחה, והיה בקיא בשימוש בקשת, לעג לארוס, אל האהבה, על מידתה הקטנה של הקשת שבידו. אפולו טען כי עם קשת קטנה שכזו, לא יוכל ארוס לגרום נזק לשום יצור בו יפגעו חיזיו. ארוס, שנעלב מאוד, החליט ללמד את האל היהיר לקח אותו לא ישכח במהרה. הוא נטל שני חיצים וירה אותם מקשתו הקטנה בזה אחר זה, הישר למטרה. את החץ הראשון, שראשו היה עשוי זהב, ירה הישר לליבו של אפולו, וגרם לו בכך להתאהב עד מעל לראשו בנערה הראשונה שראה מול עיניו. רצה הגורל, והנערה הראשונה אותה ראה אפולו הייתה דפנה, בתו היפהפייה של פנאוס אל הנהר. פנאוס תואר כאדם זקן, האוחז בכד שהמים נשפכים ממנו, וזורמים אל הנהרות שבעולם. זה לא נשמע כמו עונש קשה כל כך. מה רע להתאהב בנערה יפהפייה ומיוחסת?

אם ארוס היה יורה רק חץ אחד, בליבו של אפולו, באמת לא היה בזה עונש כלל. אבל ארוס ירה שני חיצים. את החץ השני, שראשו היה עשוי עופרת, ירה ארוס הישר לליבה של דפנה, וגרם לה בכך לשנוא שנאה עזה את האדם הראשון שראתה מול עיניה. והדמות הראשונה אותה ראתה דפנה הייתה דמותו של האל אפולו. אפולו היה מאוהב בדפנה עד מעל לראשו. דפנה שנאה את אפולו ולא יכלה לשאת ולו רגע אחד במחיצתו. נקמתו של ארוס הייתה שלמה.

אפולו ניסה לפנות בדברים אל דפנה, ולהתוודות בפניה על אהבתו הגדולה, אולם דפנה לא חיכתה לדבריו, ופנתה לברוח ממנו מהר ככל שיכלה. אפולו לא וויתר, והחל לרדוף אחר הנערה הנמלטת. המרדף נמשך זמן רב, ודפנה, שהלכה והתעייפה, וכבר עמדה ליפול לידיו של אפולו, קראה לעזרתו של אביה, אל הנהר. האב המודאג, שביקש להציל את בתו מידי אפולו המטורף מאהבה, הפך את דפנה לעץ. כפות רגליה צימחו שורשים, גופה התקשח, וזרועותיה הצמיחו עלים וענפים. היא הפכה לעץ הידוע עד היום בשם דפנה, או ער אציל. אפולו, שכבר אחז את גופה של דפנה אהובתו בידי, נחרד לגלות כי הוא אוחז בגזעו של עץ

עבות. אולם חיצו האהבה של ארוס היו רבי עוצמה, והוא נותר מאוהב כשהיה. אפולו לא יכול היה להיפרד מדפנה. הוא היה חייב להמשיך ולהרגיש קרוב אליה. אפולו נטל מספר ענפים מן העץ, קלע לעצמו זר, וענד אותו על ראשו.

אחת לארבע שנים, נהגו היוונים הקדמונים לקיים טורניר של משחקי ספורט בעיר דלפי, לכבודו של האל אפולו. באירועים אלו, שכונו המשחקים הפיתיים, המנצחים בתחרויות עוטרו בזרים של ענפי דפנה, וזכו לכבוד רב. (אין לבלבל בין המשחקים הפיתיים, ובין המשחקים האולימפיים, שנערכו גם כן אחת לארבע שנים. המשחקים האולימפיים נערכו לכבודו של זאוס, ראש האלים, והמנצחים בהם עוטרו בענפים של עץ זית).

הדוגמאות שהבאתי במאמר זה אינן אלא טיפה בים
ההשפעה התרבותית של היוונים על חיי היום יום של
כל אחד מאיתנו. חשוב אם כך להבין, כי במלחמת
התרבות לא החיילים הם הקובעים, אלא אנשי הרוח
ההולכים יחד עימם.

ביוונים נלחמנו... ובחלק מן המקרים הוכרענו ונכבשנו
ביפיייה של התרבות היוונית.

לתגובות ניתן לפנות למשה בכתובת: rimer@netvision.net.il

המדריך לאספן המתחיל ורד קורולבסקי

בולים רבים מגיעים לידינו, כאשר מופיעים עליהם כתמים חומים. רבים מכנים אותם "חלודה". לעיתים, אנו פוגשים באותם כתמי "חלודה" גם על הבולים באלבום שלנו, לאחר שלא פתחנו אותו זמן רב. או, כשאנו מקבלים לידינו אוסף יפה ומרשים של אספן לשעבר, אך הבולים בו 'נגועים'. היום, אספר לכם מעט על נושא הפטרת, זו הגורמת לכתמים אלו, ועל דרכי טיפול ומניעה של מצב זה.

מהו בעצם הבול?

ובכן, גליון בולים, הוא מוצר סופי של שורה ארוכה של הרבה תהליכים. ראשית הדבר, בתכנון ההנפקה. ההנפקה הינה תהליך ארוך, בו מפורסמים מכרזים בין האומנים, נעשה מיון של ההצעות המתקבלות על ידי ועדות מומחים, אישורו של נושא היצירה, והכנתו להדפסה. בשלב הבא, נכנסת לתמונה איכות הנייר, יצורו, מריחתו בדבק, שכפול ציור הבול, העברתו לנייר דבק, חיתוך לגליונות קצרים וניקוב, בקורת טיב, וכמובן – חלוקת הבולים בין משרדי הדואר. כך שהינכם רואים, כי הפקתו של בול, הינה מפעל של ממש!

אלבום הנגוע כולו בפטרת

הבולים, נבדלים ביניהם גם בתנאי היצור שלהם: היות והבול מורכב מסוגי נייר שונים, וכן שימושיו והתנאים הסביבתיים בהם הוא שרוי, מגוונים – הוא נחשף לגורמים רבים המסכנים את מצבו. במשך הזמן חלים בו שינויים (בגלל גורמים שונים) כגון הופעת כתמי חלודה, ונזקים אחרים. כל אלו, גורמים לבלייה.

קיימים גורמים רבים שמסכנים את הבול:

1. **גורמים ביולוגיים** (חרקים, מכרסמים, ומיקרואורגניזמים).
2. **גורמים פיזיקליים** (קרני שמש, חום, לחות, אבק ולכלוך).
3. **גורמים כימיים** (עשן וחומרים כימיים המצויים באויר ובבית החרושת לנייר).

הנייר, נמצא למעשה בסכנה עוד בשעת היצור במפעל. המתקפים העיקריים שלו

הם פטריות חוטיות, שמרים, חיידקים, אצות וחד תאים אחרים.

מהי הפטרת?

גליונית מזכרת מתערוכת הבולים הבין לאומית בירושלים, בשנת 1973. ניתן לראות מצידה האחד את יופיה של הגליונית בצבע הכסף, אולם מאחור, מתגלה תמונה עגומה של פטרת מפושטת.

כבר ב 1721, יותר ממאה שנה לפני המצאת הבול הראשון, ייחס כומר בשם פֶּרִיטְשֶׁ, את הנזקים הללו בנייר, לזחלי חרקים. במשך קרוב ל-200 השנים שלאחר מכן, עסקו ספרנים ומדענים במחקרים על הדרכים לשמירה על הנייר. שכן, ספרים רבים עמדו בפני סכנת כלייה.

לבסוף, בשנת 1900 החליטו הספרנים לסכם את תוצאות המחקרים בכנס בפריז. בכנס הזה, הגיעו להסכמה כי המזיקים העיקיים לכתמי הנייר, הם המיקרואורגניזמים.

חוקרים שונים בחנו את הנושא מקרוב: בתצפיות, מעקב באמצעות מיקרוסקופ ועוד. עד שהגיעו לרשימה שלמה של זנים ומינים המסכנים את הנייר. הדבר סייע רבות כדי להבין מה גורם לפטרת להתפתח, והביא להמצאות רבות בתחום הנייר שסייעו למנוע זאת.

לדוגמא: מכשירים להפחתת לחות (שמסייעת מאד להתפשטות הפטרת), וחומרים שבהם היו טובלים את הנייר כך שלא יוכלו המיקרואורגניזמים להתפתח עליהם.

אף **בישראל**, נעשה מחקר, לפני כשלושים וחמש שנים, על נושא ה'חלודה' בבולי ישראל. במחקר הועברו שאלונים לאספני בולים רבים. התמונה שעלתה, היתה כי הפטרת תוקפת בעיקר את הבולים היקרים ביותר באוסף – אלו שיוצרו עם קום המדינה. הסיבה לכך היתה פשוטה וכדי להבין מה קרה, צריך ללכת צעד אחד אחורה, לשנת 1914:

בשנה זו, כלומר עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה, היו בפלשתינה שש סוכנויות דואר שהיו בלתי תלויות אחת בשניה: דואר גרמני, דואר אוסטרי, דואר רוסי, דואר צרפתי, דואר איטלקי ודואר טורקי. פרט לטורקים, כולם השתמשו בבולים של ארץ מוצאם.

עם כיבוש הארץ על ידי האנגלים, בשנת 1918, הונהג על ידי ממשלת המנדט שימוש בבולי פלשתינה, שהיו מיוצרים באנגליה. כך היה הדבר במשך 30 שנה!

בול פלשתינה א"

ביקורת ראשונית של בולי דאר עברי
(התמונה לקוחה מאתר האספנות קולקט)

ב-1948, מיד עם הכרזת העצמאות של מדינת ישראל, הופיעו למכירה בולי ישראל בכל משרדי הדואר. אולם נייר להדפסת בולים כמעט ולא היה בנמצא, ולכן ההנפקה הראשונה נעשתה בדחף ובחפזון. אפשר היה לראות זאת גם על גבי הבולים: היו בהנפקה הראשונה שוני בדפוס של הבולי, בנייר, ובנקבוב. (שלאספנים העוסקים במחקר הבולאי, הדבר בעל חשיבות רבה ביותר.)

התנאים הלקויים ששררו בעת ההנפקות הראשונות בכל שלבי היצור (מחסיני נייר, בתי דפוס, והציוד עצמו) תרמו בודאי לפגיעות הראשוניות בבולים, אשר במשך הזמן, בתנאים של לקחות וטמפרטורה לא מבוקרות, גרמו להופעת כתמי החלודה.

אז איך כל זה מתקשר לאלבום הבולים שלי?

למרבת האספנים הצעירים, יש באלבום בולים שקיבלו מתנה מאדם שנהג לאסוף בעבר. לעיתים, אוסף ישן שהם מחדשים ומחיים אותו.

סדרת בולים בנושא חנוכה: פריטים ממוזיאון ישראל בירושלים, שהיו שמורים שנים אך בכל זאת נגועים בסימני פטרת ראשונים. (מספק מוקדים של פטרת מוקפים בעיגול)

מרבית אלבומי הבולים של אותם אספנים שתרמו לכם את האלבום, לא אופסנו במקום בעל תנאים טובים לבולים. ובשל כך, בחלקם השתלטה הפטרת על הבולים.

לפטרת יש תכונה, והיא כך שהיא מתפשטת לבולים אחרים, ועשויה לגרום נזק לאלבום כולו. הבולים יפגעו, ולאורך הזמן יוותר לנו אוסף פגוע ומוזנח. ולכן, יש כמובן להמנע מהוספת פריטים נגועים לאלבום שלנו, וכמובן, לטפל במקרים שכבר יש פגיעה שכזו בבולים.

גיליתי פטרת באלבום הבולים שלי. מה עלי לעשות?

הדרך הידידותית בה אספנים צעירים נוהגים לטפל בבולים הנגועים בפטרת, הינה להמיס משחת שיניים בכלי עם מים, ולהשרות שם את הבולים עד להעלמות הכתמים.

הדבר פשוט, ואינו כולל שימוש בחומרים מסוכנים אלא בחומר המצוי בכל בית. לאחר מכן, יש להעביר הבולים לכלי המכיל מים בלבד, לנקות אותם ולהעבירם ליבוש על גבי מגבת. (כאשר הצד של התמונה כלפי מטה). אם הינכם מקפידים על איסוף בולים שלא נעשה בהם אף פעם שימוש, דעו, כי הדבק ימס בתהליך זה והבול לא יהיה כשהיה. במידה וגיליתם פטרת על פריטים בולאיים אחרים, כיתבו לנו ונשמח להדריך אתכם כיצד לטפל בכך.

האם אפשר למנוע פטרת?

לא ניתן באמצעים פשוטים וביתיים למנוע לחלוטין את הפטרת. דרך פשוטה להפחתת הסיכון, היא השימוש בפינצטה המיוחדת לאחיזה בבולים. כך, לא יבואו הבולים במגע עם ידיכם. בנוסף, אפשר להעמיד את האלבומים בתוך ארונית סגורה, כאשר הם ניצבים (לא שוכבים זה על זה). וכמובן, מדי פעם לאוורר את הבולים על ידי דפדוף באלבום.

שמרבול שגודלו הותאם לבול

קיבלתם לידיכם אלבום ישן? הקפידו להוציא את הבולים ולבחון אותם אחד אחד. בולים הזקוקים לטיפול, הניחו בצד. את הנותרים סדרו באלבום חדש וזיכרו לזרוק את האלבום הישן!

אם יש לכם בולים שעדיין לא מצאו את מקומם באלבום, הקפידו לשמור אותם בשמרבול. שמרבול, הוא קרטון דק שחור אשר מוצמד אליו דף ניילון, המאפשר לשמור על הבולים עד להשמתם באלבום. השמרבול מגיע בגדלים שונים וניתן לאפסן בו מבול אחד ועד כמה וכמה.

נותרתם עם שאלות? הערות או תוספות?
כתבו אלי, למערכת נושאונצ'יק בכתובת:

nosonchik@gmail.com

שלכם,

ורד

שמרבול למספר רב של בולים

כתמי לחות:

נקראים גם כתמים טרופיים. אלו כתמים חומים הנוצרים על בולים (ועל מוצרי נייר אחרים) עקב לחות ופטרייה מסוימת. בגלל צבעם החום בהיר וצורתם הם נקראים בטעות הלודה. הפטרייה היא מהאויבים המסוכנים ביותר של הבול: היא פוגעת בנייר, משנה את צבעו וגורמת להתפוררותו, מורידה את ערכו הבולאי והכספי ועלולה להדביק בולים אחרים הנוגעים בה וכן את דפי האלבום עצמו, אם הוא עשוי נייר. ישנם חומרים המיועדים להסרת כתמים אלו, אך אם יש דבק בגב הבול, הוא ירד בעת תהליך ההסרה. כדי להימנע מכתמים, יש לשמור את הבולים מסודרים בתוך אלבום בארון סגור, בסביבה יבשה הרחק ממקורות לחות כמו מטבח או חלון פתוח, ולאורר את האלבום מדי פעם. יש להוציא בולים שהוכתמו ולנקותם. אלבום שהוכתם יש להחליף. יש להבדיל בין כתמים אלו לבין הצהבה טבעית של הנייר.

(מתוך המילון האנציקלופדי לבולאות ולדואר מאת אסף אברהם, 2008

www.philapub.com)

פרס ה-Ig Nobel – ה"ממציא" האמיתי יורם "דובוש" כהן

כפי שפורסם בגיליון הקודם, הפרס מחולק כל שנה באוניברסיטת הרוורד לעשרה מדענים עבור מחקרים מדעיים: "שתחילה גורמים לך לגחך, ולאחר מכן גורמים לך לחשוב". יוזמי הפרס הם העורכים של מגזין ההומור במדע. אני שמח להוסיף ולספר מידע אישי, מאוד קרוב אלי:

שמו של כתב העת המדובר הוא- The Journal of Irreproducible Results -J.I.R.

בעברית משמעות השם היא "העיתון של תוצאות בלתי הדידות" (תוצאות שלא ניתן לחזור עליהן). את העיתון ייסדו שני מדענים ישראלים: ד"ר אלכס כהן ז"ל וד"ר צבי הארי, ליפקין, בשנת 1955. כתב העת יצא מספר פעמים בשנה, תחילה במאות בודדות של העתקים שנכתבו במכונת כתיבה ושוכפלו ב"סטנסיל", ובמשך השנים הפך לידוע ומבוקש והגיע ל-40,000 מנויים. הרעיון היה להראות את הצד ההומוריסטי במדע, שכן עד אז היה מקובל שמדענים לוקחים עצמם מאוד ברצינות. חלק מהפרסומים בעיתון היו של עבודות מדעיות הזויות לגמרי אך כתובות לפי כללי הפרסום המדעיים המחמירים. מדענים מכל העולם כתבו לעיתון בכל תחומי המדע. העורך הראשי במשך 35 שנים, מיום ייסוד העיתון ועד 1990 היה אלכס כהן, אבא שלי ושל אחותי רותי. העיתון היה תחביבו של אבי, שלא למטרות רווח. בשנים הראשונות, כנער צעיר אף עזרתי בשידוך העיתון.

במהלך השנים יזם אבי את רעיון ה"פרס" ונתן לו את השם ignoble כחלק מהעיתון. הרעיון היה לציין כל שנה עשרה חוקרים שפרסמו מחקרים מדעיים שעומדים בקריטריונים מדעיים אך נראה שאין להם שום חשיבות מדעית או ציבורית ולא ברור לשם מה נחקרו מלכתחילה, ולכן מעוררים חיוך כשקוראים אותם. אבי חשב שכדי שלא להביך את החוקרים (הוא תאר לעצמו שאף אחד לא רוצה להיות ברשימה של בעלי מחקרים שנראים מגוחכים) יש מקום לפרסם את הרשימה בעיתון אך לא לעשות מהעניין טקס ולא לתת לו פרסום מעבר לקהילת המדע.

ב-1990 החל לערוך את העיתון מדען מבוסטון בשם מרק אברהמס, שהחליט לחלק את הפרס פעם בשנה באופן חגיגי, כולל אירוע ציבורי מכובד, עם פרסום רב, תוך הזמנת המדענים ה"מאושרים", שזכו להכלל ברשימה, לקבלתו במעמד של מדענים ידועים וזוכי פרס נובל אמיתיים ובמעמד אישי ציבורי. ה"פרס" הראשון בטקס ה-Ig Nobel שחולק ב-1991 – בצורת מחבת, עוצב ע"י אבי, ואף נמצא ברשותי. מאז בכל שנה מעצבים "פרס" אחר. היום, לצערי, לא מזכירים את הוגה וממציא רעיון הפרס: אבא שלי. למרות שמרק אברהמס מזכיר זאת בצנעה בספרים שלו, בפתח על תולדות היווצרות הפרס.

אבא שלי, אלכס ז"ל (1919-1994), ביוכימאי, מיקרוביולוג ווירולוג, היה מדען בכיר. הוא עבד במכון הביולוגי בנס ציונה וגם היה מנהל המכון במשך קדנציה אחת. בנוסף להיותו מדען מוערך ופרופ' לביוכימיה באוניברסיטת ת"א, הוציא אבי שני ספרים שהם ציוני דרך בהיסטוריה של המדע:

- נביאי השקר (1986) – על מדענים שרימו ושיקרו בנושאי מחקריהם במתכוון או בשוגג (באנגלית: False Prophets).
- מזל או כשלון: החמצות במדע ותגליות מקריות (1989) (באנגלית: Fortune or Failure: Missed Opportunities and Chance Discoveries). הספר מתאר מספר החמצות של מדענים ש"אילו רק היו רואים את X היו מגלים את Y". מצד שני הוא סוקר מספר תגליות מדהימות שנתגלו במקרה תוך כדי מחקר מדעי שונה לחלוטין.

פן נוסף של אבי - הוא היה אספן בולים כל חייו וממנו ירשתי את אהבתי לבולים. בנוסף ירשתי ממנו חלק בסיסי מאוסף הבולים שלי.

לתגובות ניתן לפנות לדובוש בכתובת dobush@yahoo.com

רוצים להחליף בולים? כתבו לנו:
nosonchik@gmail.com

חידון מספר 12

איזו מדינה?

איזו מדינה הנפיקה את הבול שלפניכם?

- א. רוסיה
- ב. פינלנד
- ג. צרפת
- ד. גרמניה

מי האישה?

מי האישה הנראית כאן?

באיזה שם נולדה?

באיזה תחום אמנותי היא התפרסמה?

זהה את האתר

מהו האתר הנראה בבול?

באיזו עיר הוא נמצא?

למה הוא שימש?

את הפתרונות יש לשלוח למערכת nosonchik@gmail.com עד ל-15 בדצמבר. הפותרים מתבקשים לציין את גילם. בין הילדים ובני הנוער שיפתרו נכונה את החידות יוגרל פרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית. התשובות לחידות ושם הזוכה יפורסמו בגליון הבא.

פתרונות חידון מספר 11:

איזו מדינה?

התשובה הנכונה היא ג' – Nederland
היא הולנד.

מי האישי?

האישי הנראה בבול הוא **אברהם לינקולן**, נשיאה ה-16 של ארצות הברית. לינקולן התנגד לעבדות שהייתה נהוגה במדינות הדרום, ובעקבות הבחירו לנשיאות פרשו מדינות הדרום מהאיחוד. בין מדינות הצפון למדינות הדרום פרצה מלחמה, הידועה כמלחמת האזרחים האמריקאית. הצפון, בהנהגת לינקולן, ניצח במלחמה, והעבדות בוטלה. זמן קצר אחר כך נרצח לינקולן על ידי מתנקש בעודו צופה בהצגה בתיאטרון.

זהה את האתר

לפנינו כנסיית ואסילי הקדוש, הנמצאת ליד הכיכר האדומה במתחם הקרמלין שבמוסקבה.

בהגרלה שנערכה בין הפותרים נכונה עלה בגורל שמו של **תומר חנן** בן ה-15, והוא זוכה בפרס בולאי מתנת איל"ת – אגודה ישראלית לבולאות תימאטית.

[מכתבים למערכת:](#)

לכל תגובה הצעה או שאלה, ניתן לפנות אלינו בכתובת:

nosonchik@gmail.com

